

Kuklik Barbara

Białystok, Polska

ORCID: 0000-0002-3983-7161

SZKOŁY NUMIZMATYCZNE NA ZIEMIACH UKRAIŃSKICH W XIX W.

НУМІЗМАТИЧНІ ШКОЛИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XIX СТ.

Po upadku Rzeczypospolitej w wyniku rozbiorów część ziem ukraińskich dostała się we władanie Cesarstwa Rosyjskiego, a część zaś Cesarstwa Austriackiego. W tych zmienionych warunkach politycznych na ziemiach tych zaczęło się rozwijać zainteresowanie numizmatyką, jako częścią nauk historycznych. Zainteresowania te w pierwszym rzędzie opierały się o tworzone ośrodki akademickie oraz zakładane szkoły i zakłady naukowo – wychowawcze.⁴⁷

Uniwersytet we Lwowie, nazywany „Józefińskim” w rok po założeniu go w 1785 r, otrzymał 6889 sztuk numizmatów. Były to dublety wydzielone ze zbioru dr. Mikołaja. Garellego⁴⁸ i z Cesarskiego Nadwornego Gabinetu Numizmatycznego w Wiedniu. Chcąc wzbogacić zbiory staraniem hr. Józefa Brigido namiestnika Galicji uniwersytet otrzymał od cesarza Józefa dodatkowo 5000 sztuk w darze, do zbiorów gabinetu numizmatycznego, uniwersytetu. W roku 1848 podczas pożaru gabinet ten wiele ucierpiał. Jednak późniejsze dary znów go wzmocniły pod względem potencjału i jego wartości historycznej. Pod koniec XIX wieku zbiór ten oprócz dubletów wynosił około 12000 sztuk monet i medali. Umieszczono go pod koniec XIX wieku w 6 szafach. Uporządkowania i skatalogowania dokonał dr Wojciech Urbański wraz z synem Aurelim. Wedle panujących wówczas zwyczajów spisano na tzw. formularzach wiedeńskich 3 tomy katalogów. Poza tym przygotowano 2 katalogi kartkowe dla monet i medali obcych i polskich. W tym ostatnim przypadku dział ten liczył około 1000 egzemplarzy.

Pierwszym kustoszem zbioru oraz profesorem dyplomatyki, heraldyki i numizmatyki był ksiądz - pijar Gotfrid Uhlich⁴⁹, który numizmatykę wykładał według dziewiętnastowiecznego systemu Józefa Eckhela⁵⁰. Wykłady swoje ogłaszał w formie drukowanej. Znamy je dzięki publikacji: „*Praelectiones numismatice, quasi In usum auditorum quorum ex clarissimo Eckhelio aliisque odornavit Godefridus Uhlich e Scholis piis, diplomaticae et et numismatice In Universitate Leopolitana profesor*” Lwów b.r.w. (1788 ?).

---

⁴⁷ Pierwsze opracowanie na ten temat zawdzięczamy artykułowi: Szkoła numizmatyczna przez Antoniego Ryszarda, Odbicie osobne z Nru 4 (Zbioru og. Nru 14) czasopisma „Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne”, Kraków 1893.

⁴⁸ Garelli Mikołaj lekarz w Bononii potem prefekt biblioteki nadwornej w Wiedniu. W bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego do czasu pożaru w roku 1848, była sala zwana Garellich. Ks. Henryk Lubomirski, między rycinami medali polskich, przygotowywanymi do wydania przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie dzieła według rękopisy Albertrandego, przygotował też rycinę medalu Garellego. W wydanych rycinach przez Ks. Prozorowskiego w Petersburgu, rycina Garellego jest pod nr 439. Garelli zm. w 1739 r.

⁴⁹ Gotfryd syn Elżbiety Uhlich urodził się 16.01.1743 r. w St. Pölten. Był pijarem, nauczycielem szkoły powszechnej w Wiedniu. Od roku 1785 przebywał we Lwowie gdzie zmarł 30 stycznia 1794 r. Zostawił po sobie wiele dzieł o historii Wiednia. We Lwowie w roku 1792 wydał też małe opracowanie (broszurę) numizmatyczne „Versuch einer Numismatik für Kürstler”.

⁵⁰ Józef Eckhel (1737-1798) dyrektor gabinetu numizmatycznego cesarskiego w Wiedniu. Zastąpił wydaniem „Doctrina nummorum veterum”, które to rozślawiło jego nazwisko. Na ręce Eckhela dzięki temu zaczęły napływać dary monet i medali z Galicji. Przeznaczone one były dla Cesarza Franciszka I miłośnika numizmatyki. Przez jego ręce do Wiednia trafiły zbiory po Sobieskim.

Po Uhlichu katedrę do nauczania tych przedmiotów objął Tomasz Vuchich (Wuczicz), który jednocześnie opiekował się numizmatami jako kustosz zbiorów. Wuczicz wykładał numizmatykę do roku 1805. Z chwilą połączenia Uniwersytetu we Lwowie z Uniwersytetem w Krakowie, wykłady zostały zaprzestane. Tomasz Wuczicz także został przeniesiony do Krakowa. Ciekawe były losy numizmatów, ponieważ zbiór lwowski, który był nieuporządkowany opieczęto i złożono w kasie głównej podatkowej, gdzie spoczywał aż do roku 1822.

W krakowskim uniwersytecie Tomasz Wuczicz nie zajmował się już numizmatyką. Na nowo podjął te zainteresowania numizmatyczne, gdy powrócił w 1815 r. do odnowionego Uniwersytetu we Lwowie na stanowisko bibliotekarza. Wówczas na nowo podjął się wykładów z zakresu numizmatyki, lecz wykładał ją już jako przedmiot fakultatywny do 1819 r. Po nim prelekcje numizmatyczne prowadził jeszcze profesor Zehnmark i zastępca kustosa biblioteki były oficer armii austriackiej Sperl.⁵¹

Innym znanym ośrodkiem, gdzie rozwinęły się badania numizmatyczne i gdzie wykładano numizmatykę był Krzemieniec.⁵²

Wołyńskie liceum w Krzemieńcu założone staraniem Tadeusza Czackiego w 1804 roku otrzymało część zbioru po królu Stanisławie Augustie, który został zakupiony za sumę 1500 dukatów. Już w roku 1806, jak podaje Antoni Ryszard, Tadeusz Czacki wraz z Filipem hr. Platerem przeglądali ten zbiór na miejscu, podziwiając dokonany zakup. W 1810 r. kustoszem tego zbioru został Franciszek Rudzki.⁵³

Pomocnym mu w porządkowaniu zbiorów był gotowy katalog Jana Chrzyciela Albertrandiego. W roku 1812 Rudzki wraz z Romualdem Steckim uratowali zbiór numizmatyczny przed grabieżą. Jak pisał Antoni Ryszard w 1893 r.: „zbiór spakowawszy w 24 woreczki ukryli go za ołtarzem w kościele licealnym pojezuickim; po wojnie wydobyto stamtąd i złożono go w składzie nad skarbcem w tymże kościele, skąd Rudzki brał częściami do siebie do opisywania”.⁵⁴

Jak opisywał barwnie krakowski numizmatyk i pierwszy w Polsce autor „Albumu numizmatycznego”⁵⁵: „W roku 1817 złodzieje okienkiem z kościoła po drabinie dostali się do składu i wiele złotych i srebrnych sztuk rzymskich i greckich skradli; złodzieje byli znawcami, gdyż wiedzieli co wybierać: zabrali około 3000 sztuk, szczęściem u Rudzkiego były rzeczy najrzadsze w domu. W 1818 r. przy przenoszeniu tego zbioru do kasy licealnej było jeszcze sztuk 16548. W 1821 r.

---

⁵¹ Dr Reifenkugel był urzędnikiem Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie. Następnie pracował jako bibliotekarz Uniwersytetu w Czerniowcach. Dzięki jego publikacjom mamy informacje o gabinecie numizmatycznym lwowskim i o wykładach numizmatycznych tamże: „*Biblioteka Uniwersytecka*” zamieszczonym w „Przewodniku naukowym i literackim” dodatku do Gazety Lwowskiej r. 1873, s. 459-463.

⁵² Zob.: hasło Krzemieniec, J. Strzałkowski, *Zbiory polskich monet i medali*, Łódź 1991, s. 77.

⁵³ Franciszek Rudzki h. Skarbek (1756-1830) ur. w Warszawie, był naczelnikiem biura Komisji Edukacyjnej w Krzemieńcu. W latach 1812-1835 porządkował zbiór numizmatyczny w Krzemieńcu (J. Strzałkowski, op. cit., s. 109).

⁵⁴ Za Antonim Ryszardem: „Rudzki nie widział na jedno oko, a w składzie było ciemnawo, nie mógł na miejscu porządkować”. Rudzki podróżował z Maksymilianem Ossolińskim. Gen. Karol Kaczkowski w „Dzienniku podróży do Krymu r. 1825 odbytej”, podaje szczegóły o Rudzkiem. Warszawa 1829 r. tom III s. 155-156.

⁵⁵ A. Ryszard, *Album numizmatyczne polskie*, (rękopis I i II wersji z lat 1880-1885); Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. 934a.

ponownie zbior przeliczono, bylo sztuk 18652. Rudzki o stanie gabinetu skladal raporty kuratorowi Księciu Czartoryskiemu, wizytatorom Kropińskiemu i Wyleżyńskiemu, oraz dyrektorowi liceum Ściborskiemu⁵⁶.

Mimo posiadanego potężnego zbioru numizmatycznego Rudzki wykładów z numizmatyki dla uczniów nie prowadził.

W ramach reperkusji carskich po powstaniu listopadowym w 1832 r. nakazano zbior przeniesć do Petersburga. Wedle zachowanych dziewiętnastowiecznych relacji oglądał przeniesioną kolekcję numizmatyczną metropolita kijowski, biskup litewski, grecko-katolicki ks. Jozafat Ignacy Bułhak. Co więcej wybrano co lepsze okazy numizmatyczne do gabinetu numizmatycznego, w Petersburgu, a resztę w 1834 r. odesłano do Uniwersytetu w Kijowie.⁵⁷

W Krzemieńcu powstał napisany przez Tadeusza Czackiego w 1810 r. „na swój czas, nader ciekawy i ważny” wykład numizmatyczny p.t. „O rzeczy menniczej w Polsce i Litwie dla uczniów Wołyńskiego Gimnazjum pisane r. 1810” Wykład ten znany jedynie w rękopisie, krążył pomiędzy uczniami. Ze względu jednak, że nie był przedstawiany uczniom „z katedry” doczekał się publikacji dopiero w 1854 r.⁵⁸

Innym ważnym ośrodkiem gromadzenia zbiorów numizmatycznych był Uniwersytet w Charkowie. Dla Uniwersytetu w Charkowie założonego w 1804 r., pierwszy kurator Seweryn Potocki⁵⁹, na użytek szkolny po darował przeszło 1000 sztuk rzymskich i polskich monet i medali. W 1812 r. generał Wasilij Cziczagow, zrabowawszy zbior Radziwiłłów z Nieświeża, ofiarował znany „Gabinet nieświeski Radziwiłłowski”, który wówczas liczył sztuk 13 252 do zbiorów Uniwersytetu w Charkowie⁶⁰. Owcześnie kurator zbiorów Perowski zarządził spisanie tego gabinetu. Przygotowany katalog liczył 250 arkuszy. Zbior pod koniec XIX w. znajdował się pod opieką profesora V. I. Szercla.⁶¹

Warta odnotowania jest także szkoła w Humaniu. Była to szkoła powiatowa mieszcząca się w skasowanym klasztorze pobazylińskim. Znajdował się tam mały, ale interesujący zbior numizmatyczny. W 1839 r. na mocy rozporządzenia Kuratora Okręgu Naukowego, zbior humański oddano do Kijowa⁶². W ten sposób przekazano wtedy 386 egzemplarzy monet i medali.

Taki sam los spotkał zbior numizmatyczny znajdujący się w gimnazjum w Łucku. Łuckie gimnazjum posiadało numizmatyczny zbior szkolny, który usytuowany był przy szkolnej bibliotece. Tam również w roku 1839, w skutek polecenia Kuratora Okręgu Naukowego zbior oddano Uniwersytetu w Kijowie.⁶³

---

⁵⁶ Szkoła numizmatyczna..., s. 11.

⁵⁷ O zbiorze Krzemienieckim napisał Heleniusz (Iwanowski Eustachy) w dziele „Rozmowy o polskiej koronie” 1873 w t. II str. 472-476.

⁵⁸ Wydrukował go hr. E. Racyński w wydaniu „Dzieł Tadeusza Czackiego”, w części III r. 1854, s. 364-456.

⁵⁹ Seweryn hr. Potocki (1762-1829), poseł na Sejm Czteroletni, kurator naukowy, tajny radca, kawaler Orderu Aleksandra Newskiego, Frähn wydał w Kazaniu w 1813 r. dziś nader rzadki katalog zbioru Seweryna Potockiego pt. „*Numophylacium Potocianum*”.

⁶⁰ Hasło: Nieśwież, zob.: J. Strzałkowski, op. cit., s. 106.

⁶¹ O zbiorze charkowskim podaje ciekawe szczegóły J. Dannowicz w broszurze „O medalach Radziwiłłowskich i o gabinecie Nieświeskim i Charkowskim”, Petersburg 1830; także Kotłubaj w „Galeryi Nieświeskiej”, Wilno 1857, s. 531-355. Z nowszej literatury: K. Filipow, Skarbiec Radziwiłłów z Nieświeża – źródło do dziejów numizmatyki i falerystyki Wielkiego Księstwa Litewskiego [w:] Stan Badan nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, pod. Red. W. Walczaka i K. Łopateckiego, t. II, Białystok 2010, s. 453-458.

⁶² Prof. Antonowicz w opisie gabinetu kijowskiego r. 1884 w: Akta Uniwersytetu św. Włodzimierza.

⁶³ Szkoła numizmatyczna..., 15.

Ciekawe jest spostrzeżenie Antoniego Ryszarda na zapomnianą dziś jezuicką kolekcję numizmatyczną z Chyrowa: „Znany jest systematyczny kierunek szkół jezuickich, uznają oni potrzebę uczenia historii z pomocą okazów numizmatycznych.”⁶⁴

Kolegium jezuickie w Tarnopolu pod koniec XIX w. przeniesione do Chyrowa zebrało w celu nauczania około 3500 numizmatów. Zbiór gromadził głównie jezuita Franciszek Obrąpalski ze Starej Wsi.,⁶⁵

W 1879 r. profesor historii w Konwencie Jezuitów w Chyrowie ks. T. Wall rozpoczął porządkowanie tego zbioru. Jednak żaden katalog nie zachował się do czasów odzyskania niepodległości w 1918 r.⁶⁶

---

⁶⁴ Szkoła numizmatyczna..., s. 15.

⁶⁵ Franciszek Obrąpalski (4.X.1803-15.XI.1858), misjonarz ojców Jezuitów w Libanie. Zebrał kolekcję ok. 5 000 monet, które podarował po powrocie w rodzinne strony konwiktowi ojców Jezuitów w Starej Wsi.

⁶⁶ Zbiór w Chyrowie był jednym z większych. W 1910 r. liczył 6 100 egzemplarzy. W tym 4 762 monet i 1 338 medali. W czasie II wojny światowej zbiór bezpowrotnie zaginął. O zbiorze zob.: M. Gumowski, Wspomnienia numizmatyka, Kraków 1972.